

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԱՆՉԱՓԱՀԱՍՆԵՐԻ ՊԱՏԺԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

ԱՆՆԱ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

Հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ու պատժի արդյունավետության հարցերը մշտապես գտնվել են ինչպես իրավաբան-գիտնականների, այնպես էլ իրավակիրառ գործունեություն իրականացնող մասնագետների ուշադրության կենտրոնում: Այս առումով առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում անչափահասների կատարած հանցագործություններին պետության արձագանքի և դրանց համար կիրառվող պատիժների հիմնախնդիրը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի հոդված 24-ի 1-ին մասի ձևակերպումից հետևում է, որ անչափահաս է համարվում տասնութ տարին չլրացած անձը, իսկ «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի հոդված 1-ը սահմանում է. «... երեխա է համարվում տասնութ տարին չլրացած յուրաքանչյուր անձ, ...»: Ենթադրվում է, որ անչափահասների կողմից կատարված հանցագործություններին արձագանքելիս պետությունը պետք է առավել մեղմ մոտեցում դրսևորի՝ հաշվի առնելով երեխայի հոգեբանական առանձնահատկությունները: Մասնավորապես, բազմաթիվ հոգեբանական հետազոտություններ¹ վկայում են, որ, ի տարբերություն չափահասների, հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անչափահասների կողմից իրենց վարքագծի հետևանքները լիարժեքորեն ընկալելու, արտաքին ազդեցությանը դիմագրավելու, ինչպես նաև ինքնուրույն որոշում կայացնելու ունակությունները սահմանափակ են: Բացի դրանից, անչափահասներն առավել զգայուն են կիրառվող պատժատեսակների բովանդակությունը կազմող սահմանափակումների ու զրկանքների նկատմամբ:

¹ St' u Steinberg, Laurence; Scott, Elizabeth. Less Guilty by Reason of Adolescence: Developmental Immaturity, Diminished Responsibility, and the Juvenile Death Penalty. American Psychologist, Vol 58(12), Dec 2003, էջ 1009-1018, Andrew Von Hirsch. Proportionate Sentences for Juveniles. How Different than for Adults? Punishment & Society April 2001 vol. 3 no. 2, էջ 221-236, Zimring, Franklin; E. Grisso, Thomas, Schwartz, Robert. Penal proportionality for the young offender: Notes on immaturity, capacity, and diminished responsibility. Youth on trial: A developmental perspective on juvenile justice., Chicago, IL, US: University of Chicago Press, vi, 2000, էջ 271-289, Praveen, Kambam and Christopher, Thompson. The development of decision-making capacities in children and adolescents: Psychological and neurological perspectives and their implications for juvenile defendants. Behavioral Sciences & the Law, Special Issue: The Neuroscience and Psychology of Moral Decision Making and the Law Volume 27, Issue 2, March/April 2009, էջ 173-190:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 86-ը սահմանում է այն պատժատեսակները, որոնք կարող են նշանակվել անչափահասների նկատմամբ: 1) տուգանք, 2) հանրային աշխատանքներ, 3) կալանք, 4) որոշակի ժամկետով ազատազրկում:

Հարց է առաջանում. արդյո՞ք պատժի ներկայացված համակարգը ի գործ է ապահովելու հանցավոր վարքագիծ դրսևորած անչափահասների քրեական պատասխանատվության անխուսափելիությունն ու պատժի նպատակների իրականացումը, այն է՝ վերականգնելու սոցիալական արդարությունը, ուղղելու հանցանք կատարած անձին և կանխելու նոր հանցագործությունների կատարումը:

Առաջադրված հարցի պատասխանը ստանալու համար անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ինչպես նշված պատժատեսակների օրենսդրական կանոնակարգմանը, այնպես էլ դրանց կիրառման պրակտիկային:

Մասնավորապես, ՀՀ ոստիկանության և դատական դեպարտամենտի հրապարակած վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ 2013 թ. հանցավոր վարքագիծ է դրսևորել 352 անչափահաս, դատապարտվել է 83-ը: Ընդ որում, դատապարտվածներից 12-ը եղել են 14-15, 71-ը՝ 16-17 տարիքային խմբի ներկայացուցիչներ: Նրանցից ազատազրկման է դատապարտվել 83.1 %-ը (69 անձ) որոնցից 63.8 %-ի (44 անձ) նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել²:

2014 թ. հանցավոր վարքագիծ է դրսևորել 335 անչափահաս, դատապարտվել է 87-ը: Դատապարտվածներից 20-ը եղել են 14-15, 67-ը՝ 16-17 տարիքային խմբի ներկայացուցիչներ: Ազատազրկման է դատապարտվել անչափահասների 71.3 %-ը (62 անձ), որոնցից 59.7 %-ի (37 անձ) նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել³:

Ներկայացված վիճակագրական տվյալներն արդեն իսկ փաստում են, որ անչափահաս դատապարտյալների նկատմամբ առավել հաճախ կիրառվող պատժատեսակն ազատազրկումն է, սակայն, գիտակցելով ընտանիքից, հասարակությունից մեկուսացման բացասական հետևանքները անչափահասի համար⁴, դատարանները մեծ մասամբ որոշել են պատիժը պայմանականորեն չկիրառել:

Այն, որ ազատությունից զրկելը բացասաբար է անդրադառնում անձի, հատկապես անչափահասի զարգացման, սոցիալականացման գործընթացի վրա, հաճախ էլ՝ նրա կողմից հետագա հանցավոր վարքագծի դրսևորման նախապայման դառնում, նշվել է բազմաթիվ հետա-

² Տե՛ս 2013 թ. Հաշվետվություն անչափահաս դատապարտյալների վերաբերյալ http://www.court.am/?l=lo&id=50&cat_id=0&page_num=3

³ Տե՛ս 2014 թ. Հաշվետվություն անչափահաս դատապարտյալների վերաբերյալ http://www.court.am/?l=lo&id=50&cat_id=0&page_num=1

⁴ Տե՛ս **Чеснокова Е. А.** Актуальные проблемы применения штрафа в отношении несовершеннолетних, осужденных за имущественные преступления. Юридическая наука и практика // "Вестник Нижегородской академии МВД России", 2009, № 2 (11), էջ 179:

գոտողների կողմից⁵: Պատահական չէ, որ ներկայումս պետությունների մեծ մասում, այդ թվում՝ ՀՀ-ում, քրեական քաղաքականության առաջնահերթ խնդիրներից մեկը հանցագործությունների արձագանքելիս ազատագրվածներն այլընտրանք համարվող միջոցների ներդրումն ու կիրառումն է⁶: Հետևաբար անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ՀՀ-ում ինչն է հանգեցնում անչափահասների նկատմամբ **ազատագրվում** պատժատեսակի նման լայն կիրառությանը, ինչու են քիչ կիրառվում **տուգանք, հանրային աշխատանքներ** և **կալանք** պատժատեսակները:

Թերևս հարցի պատասխանը առաջին հերթին պետք է փնտրել անչափահասների հանդեպ կիրառվող պատժատեսակների օրենսդրական կարգավորման մակարդակում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի համաձայն՝ անչափահասների հանդեպ կիրառվող տուգանքը դրամական տուժանք է, որը նշանակվում է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքների համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում՝ պատիժ նշանակելու պահին ՀՀ օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով: Տուգանքը կիրառվում է անչափահասի ինքնուրույն վաստակի կամ այնպիսի գույքի առկայության դեպքում, որի վրա կարող է տարածվել բռնագանձում: Եթե դատապարտվողն ի վիճակի չէ անհապաղ և ամբողջությամբ վճարելու նշանակված տուգանքը, ապա դատարանը նրա համար վճարման ժամկետ է սահմանում առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով կամ թույլատրում է տուգանքը մաս առ մաս վճարել նույն ժամկետում: Այդ դեպքում սահմանվում է տուգանքի վճարման ժամանակացույց, և որոշվում է յուրաքանչյուր անգամ վճարման ենթակա գումարի չափը: Նշված արտոնությունը դատարանի որոշմամբ ուժը կորցնում է, եթե դատապարտյալը խախտում է տուգանքի վճարման ժամանակացույցով սահմանված պարտավորությունների կատարումը:

Միաժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 51-ի յորրորդ մասը սահմանում է, որ տուգանքը վճարելու անհնարինության դեպքում դատարանը տուգանքը կամ տուգանքի չվճարված մասը փոխարինում է հանրային աշխատանքներով՝ հանրային աշխատանքների հինգ ժամը նվազագույն աշխատավարձի դիմաց: Այնուհանդերձ, գործ-

⁵ St´u **Аденес И.** Наказание и предупреждение преступлений. М., 1979, էջ 255, **Михайловская И. Б., Кузьминский Ю. Ф., Мазаев Ю. Н.** Преступность: что мы знаем о ней. М., 1994, **Корецкий Д. А., Тулегенов В. В.** Криминальная субкультура и ее криминологическое значение. СПб., 2006, էջ 138, **Clear T., Rose D., Ryder J.** Incarceration and the community: The problem of removing and returning offenders. Crime & Delinquency, 2001:

⁶ St´u ՀՀ կառավարության 2012 թ. դեկտեմբերի 27-ի № 1694-Ն որոշումը՝ «Հայաստանի Հանրապետությունում երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագիրը, երեխայի իրավունքների պաշտպանության 2013-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրի միջոցառումների ժամանակացույցը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2003 թվականի դեկտեմբերի 18-ի № 1745-ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին»:

նականում այս դրույթը չի կարող կիրառվել, քանի որ 2013 թ. ապրիլի 23-ի ՀՀ ՄԴՌ-1082 որոշմամբ, այս դրույթը ճանաչվել է անվավեր, քանի որ տուգանքը հանրային աշխատանքներով փոխարինելիս օրենսդիրը «...տարբերակված մոտեցում չի դրսևորում տուգանքը վճարելու անհնարինության և դրանից խուսափելու հանգամանքների միջև...»:

Տուգանքի ձևակերպումից հետևում է, որ օրենսդրական կանոնակարգման մակարդակում թերևս մեկ հարցի կարգավորում բաց է մնում. ինչպե՞ս վարվել այն անձի հետ, ով խուսափում է տուգանքը վճարելուց: Բնական է, որ այս հարցը հիմնականում ծագում է այն դեպքում, երբ դատարանը անչափահասի նկատմամբ տուգանք է նշանակել նրա ինքնուրույն վաստակի (եկամտի) առկայության պարագայում: Իրավակիրառ պրակտիկայում նման դեպքերի արձանագրումը և դրանց հետևող համարժեք արձագանքի բացակայությունը դատարաններին արդարացիորեն հիմք են տալիս կարծելու, որ տուգանքի նշանակման պարագայում հանցանք կատարած անձը գործնականում մնալու է անպատիժ, և պատժի նպատակները չեն ապահովվելու:

Այնուհանդերձ կարծում ենք, անչափահասների նկատմամբ տուգանքի կիրառման դեպքերի սակավությունը ունի նաև մեկ այլ օբյեկտիվ հիմք. ՀՀ-ում 14-18 տարեկան անչափահասները, որպես կանոն, չունեն ո՛չ ինքնուրույն վաստակ, ո՛չ էլ գույք, որի վրա կարող է բռնագանձում տարածվել, ինչն էլ դատարանին հնարավորություն չի ընձեռում կիրառել տուգանք պատժատեսակը: Ավելին, կարծում ենք, պատժի նպատակների ապահովման տեսանկյունից ճիշտ կլիներ օրենսդրորեն սահմանել, որ տուգանք կարող է նշանակվել անչափահասի ինքնուրույն վաստակի (եկամտի) կամ սեփական վաստակով ձեռք բերված այն գույքի վրա, որի վրա բռնագանձում կարող է տարածվել:

Անչափահասի նկատմամբ կիրառման ենթակա հաջորդ պատժատեսակը հանրային աշխատանքներն են, որոնք այլընտրանք են ազատագրկմանը: ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի հոդված 54-ի համաձայն՝ հանրային աշխատանքները դատարանի կողմից նշանակված, իրավասու մարմնի կողմից որոշված վայրում չվարձատրվող, դատապարտյալի կողմից հանրության համար օգտակար աշխատանքների կատարումն է: Դրանք կարող են նշանակվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություններ կատարած, առավելագույնը երկու տարի ժամկետով ազատագրկման դատապարտված անձանց նկատմամբ՝ երկու հարյուր յոթանասունից երկու հազար երկու հարյուր ժամ ժամկետով: Հանրային աշխատանքները նշանակվում են որպես որոշակի ժամկետով ազատագրկմանն այլընտրանքային պատժատեսակ՝ դատապարտյալի գրավոր դիմում ներկայացնելու դեպքում: Հանրային աշխատանքները կատարելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքում հանրային աշխատանքների չկատարած մասը դատարանը փոխարինում է կալանքով կամ որոշակի ժամկետով ազատագրկմամբ՝ կալանքի կամ

որոշակի ժամկետով ազատագրկման մեկ օրը հաշվարկելով հանրային աշխատանքների երեք ժամվա դիմաց:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 54-ի 4-րդ մասում ներկայացված են այն անձինք, ում նկատմամբ հանրային աշխատանքներ նշանակվել չեն կարող. մասնավորապես սահմանվում է. «Հանրային աշխատանքները չեն նշանակվում առաջին կամ երկրորդ խմբի հաշմանդամ ճանաչված, դատավճիռ կայացնելու պահին տասնվեց տարին չլրացած, կենսաթոշակային տարիք ունեցող անձանց, հղի կանանց և ժամկետային զինվորական ծառայության մեջ գտնվող զինծառայողների նկատմամբ»:

Ներկայացված ձևակերպումից հետևում է, որ հանրային աշխատանքներ կարող են կիրառվել ոչ բոլոր անչափահասների նկատմամբ, այլ միայն նրանց, ում տասնվեց տարին լրացել է դատավճիռ կայացնելու պահին: Նաև պարտադիր պահանջ է այն, որ անչափահասը գրավոր դիմում ներկայացնի իր նկատմամբ ազատագրկման փոխարեն հանրային աշխատանքներ կիրառելու մասին: Վերջին ձևակերպումը ինդրահարույց է այն առումով, որ անչափահասները գործնականում նախընտրում են նման դիմում չներկայացնել՝ քաջ գիտակցելով, որ իրենց կատարած ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի պարագայում դատարանը նշանակված պատիժը պայմանականորեն չի կիրառելու, իսկ այդ ինստիտուտով նախատեսված սահմանափակումների շրջանակը անհամեմատ զիջում է հանրային աշխատանքների կիրառմամբ իր վրա դրվող սահմանափակումներին:

Հատկանշական է նաև, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքը հանրային աշխատանքների տևողության առումով տարբերակում չի դրել չափահասների և անչափահասների միջև. երկուսի պարագայում էլ նախատեսվում է նույն ժամաքանակը՝ երկու հարյուր յոթանասունից երկու հազար երկու հարյուր ժամ: Նախ հանրային աշխատանքների նման տևողությունը արդարացված չէ: Այդ առումով ավելի առաջադիմական մոտեցում է ամրագրվել ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում, որտեղ սահմանվում է 60-ից 270 ժամ տևողությամբ հանրային աշխատանք: Սակայն ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում այս տևողությունը նախատեսված է թե՛ չափահաս, թե՛ անչափահաս դատապարտյալների համար: Թերևս ճիշտ կլիներ վերանայել այս մոտեցումը և օրենսդրորեն ավելի կարճ ժամանակահատված նախատեսել անչափահասների համար դրանց տևողությունը կրճատելով կիսով չափ:

Միաժամանակ, որպես ուղեցույց ընդունելով «Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի 1989 թ. և «Նվազագույն տարիքի մասին» 1973 թ.-ի կոնվենցիաները անհրաժեշտ է օրենսդրորեն ամրագրել, որ դատապարտյալ անչափահասի նկատմամբ նշանակվող հանրային աշխատանքները դրսևորվում են հանրության համար օգտակար այնպիսի աշխատանքների կատարմամբ, որոնք չեն կարող բացասաբար ազդել նրա ֆիզիկական, հոգեկան վիճակի, զարգացման կամ սոցիալականացման վրա:

Անչափահասների նկատմամբ կիրառվող մյուս պատժատեսակները կապված են ազատությունից զրկելու հետ: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 88-ը սահմանում է, որ կալանքը տասնհինգ օրից երկու ամիս ժամկետով նշանակվում է դատավճիռը կայացնելու պահին տասնվեց տարին լրացած անչափահասի նկատմամբ: Կալանքը դրսևորվում է ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ դատապարտյալին պահելու ձևով՝ հասարակությունից խիստ մեկուսացման պայմաններում: Այն կարող է նշանակվել ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանքների համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում:

Անչափահասների նկատմամբ կալանք պատժատեսակի կիրառման նպատակահարմարությունը իրավաբանական գրականության մեջ վիճաբանությունների տեղիք է տալիս: Օրինակ՝ Մ. Դ. Շարգորոդսկու կարծիքով, կալանքն արդյունավետ չէ, քանի որ հնարավոր չէ անձին ուղղել նման կարճ ժամանակահատվածում⁷: Վ. Մ. Ստեպաշինի կարծիքով ևս կալանքի նախատեսումը նպատակահարմար չէ, քանի որ այն գործառույթները, որոնք պետք է ապահովվեն կալանք պատժատեսակի իրագործման պարագայում, հնարավոր է ավելի քիչ ծախսերով ապահովել որոշակի ժամկետով ազատագրվում պատժատեսակի կիրառմամբ⁸:

Մինչդեռ հետազոտողներից շատերը⁹ գտնում են, որ կալանքն արդյունավետ պատժատեսակ է, որն ունի շոկային ազդեցություն, քանի որ թեև այն նման է ազատագրվում պատժատեսակին, սակայն դրա դեպքում նախատեսված են դատապարտյալին պահելու ավելի խիստ պահանջներ, մեկուսացման ավելի բարձր աստիճան:

Այլ խնդիր է, որ ՀՀ գործող քրեակատարողական օրենսդրության կանոնակարգման պարագայում անչափահասների նկատմամբ կալանք պատժատեսակի կիրառումը հակասում է միջազգային մի շարք իրավական ակտերի պահանջներին: Բանն այն է, որ ՀՀ գործող քրեակատարողական օրենսգրքը չի նախատեսում կրթության ապահովումը կալանքի դատապարտված անչափահասների համար, մինչդեռ «Դատապարտյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնների» հոդված 77-ը սահմանում է, որ դատապարտյալների համար պետք է ապահովվի կրթություն ստանալու հնարավորությունը: Դատապարտյալների, հատկապես երիտասարդ դատապարտյալների կրթության հնարավորության երաշխավորման պահանջը սահմանված է նաև Եվրոպական քրեակատարողական (պենիտենցիար) կանոնների հոդված 71.5-ում¹⁰:

⁷ См. у «Курс советского уголовного права»: в 5 т., Т. 2. Часть Общая, Л., 1970, էջ 271–272:

⁸ См. у **Степашин В. М.** Арест как вид уголовного наказания // "Вестник Омского университета". Право. 2011, № 4 (29), էջ 130-134:

⁹ См. у «Комментарий к Уголовно-исполнительному кодексу Российской Федерации». М., 1997, էջ 136, **Базунов В.** Арест как вид уголовного наказания // "Преступление и наказание", 1998, № 4, էջ 53:

¹⁰ См. у «Europe Council documents collection in the sphere of human rights protection and struggle against criminality», М., 1998, էջ 223:

Համանման դրույթ են պարունակում նաև անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները («Պեկինյան կանոններ»), որի հոդված 26.2-ի համաձայն՝ «Ուղղիչ հիմնարկներում անչափահասները պետք է ապահովվեն իրենց տարիքին, սեռին, անձին և լիարժեք զարգացման շահերին համապատասխան խնամքով, պաշտպանությամբ և սոցիալական, հոգեբանական, բժշկական, ֆիզիկական, կրթության և արհեստավարժության բնագավառների ողջ անհրաժեշտ օգնությամբ»:

Հետևաբար, անչափահասների նկատմամբ կալանք պատժատեսակի ՀՀ օրենսդրությամբ առկա ներկայիս կանոնակարգումը խնդրահարույց է, և քրեակատարողական օրենսգրքում պետք է նախատեսվի կալանք պատժատեսակին դատապարտված անձանց կրթության երաշխավորումն ապահովող դրույթ:

Մտահոգության տեղիք է տալիս նաև անչափահասների նկատմամբ կիրառվող կալանք պատժատեսակի տևողությունը՝ տասնհինգ օրից երկու ամիս: Կարծում ենք՝ ճիշտ կլիներ անչափահասների նկատմամբ կալանք պատժատեսակի տևողության կրճատումը՝ տասը օրից մինչև մեկ ամիս:

Այնուհանդերձ, կալանք պատժատեսակի կանոնակարգման ժամանակ տեղ գտած ամենալուրջ հիմնախնդիրը կապված է այն հանցավոր արարքների շրջանակի հետ, որոնց համար այն կարող է կիրառվել: Մասնավորապես, գործող քրեական օրենսգրքի հոդված 88-ը սահմանում է, որ կալանք կարող է նշանակվել ***ոչ մեծ և միջին ծանրության*** հանցանքների համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքերում: Մինչդեռ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնների հոդված 17.1-ի համաձայն՝ «...գ) անչափահաս իրավախախտին պետք չէ ազատագրել, եթե միայն նա մեղավոր չի ճանաչվում այլ անձի դեմ բռնությամբ լուրջ արարք գործելու կամ բազմաթիվ լուրջ իրավախախտումներ կատարելու մեջ, ինչպես նաև¹¹ ներգործության ուրիշ համապատասխան միջոցի բացակայության դեպքում»: Ավելին, նույն կանոնների հոդված 19.1-ում սահմանվում է, որ անչափահասին որևէ ուղղիչ հիմնարկում ներփակելը միշտ պետք է ծայրահեղ միջոց լինի:

Փաստորեն, «Պեկինյան կանոնների» համաձայն՝ անչափահասի նկատմամբ կալանքի կիրառումը հնարավոր է երկու դեպքում՝

1. այլ անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով լուրջ արարք գործելու,

2. լուրջ իրավախախտումներ բազմիցս կատարելու:

Ընդ որում՝ անչափահասը նշված երկու դեպքերում էլ ազատութ-

¹¹ «Պեկինյան կանոնների» ներկայացված թարգմանությունը որոշակի շեղում ունի դրանց անգլերեն բնօրինակից, որտեղ խոսքը ոչ թե «բազմաթիվ լուրջ իրավախախտումներ կատարելու», այլ «լուրջ իրավախախտումներ բազմիցս կատարելու» մասին է, իսկ «ինչպես նաև»-ի փոխարեն օգտագործվում է «և» շաղկապը:

յունից կարող է գրկվել, եթե բացակայում է արձագանքման այլ համապատասխան միջոցը:

Թեև «Պեկինյան կանոնները» չեն հստակեցնում, թե ինչ պետք է հասկանալ «լուրջ արարք», «լուրջ իրավախախտում» հասկացությունների ներքո, սակայն հասկանալի է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունները այդ հասկացությունների ներքո չեն ընդգրկվում: Հետևաբար, ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների պարագայում կալանք պատժատեսակի սահմանումը բովանդակային առումով շեղվում է «Պեկինյան կանոններով» սահմանված ուղենիշներից: Վիճահարույց է նաև միջին ծանրության հանցագործությունները «լուրջ իրավախախտում» համարելը:

Նման պարագայում կալանք պատժատեսակի կիրառումը անչափահասների նկատմամբ նպատակահարմար չի թվում, և թերևս ճիշտ կլիներ այն չնախատեսել անչափահասների նկատմամբ կիրառվող պատիժների համակարգում:

Ինչպես արդեն նշվել է, անչափահասների հանդեպ առավել հաճախ կիրառվող պատժատեսակը ազատագրվումն է: ՀՀ գործող քրեական օրենսդրությունը սահմանում է, որ ազատագրվումը որոշակի ժամկետով դատապարտյալին ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից մեկուսացնելն է:

Ազատագրվումն անչափահասների նկատմամբ նշանակվում է՝

1) ոչ մեծ ծանրության հանցագործության համար՝ առավելագույնը մեկ տարի ժամկետով, իսկ միջին ծանրության հանցագործության համար՝ առավելագույնը երեք տարի ժամկետով,

2) մինչև տասնվեց տարին լրանալը կատարած ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի համար՝ առավելագույնը յոթ տարի ժամկետով,

3) տասնվեցից մինչև տասնութ տարին լրանալը կատարած ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի համար՝ առավելագույնը տասը տարի ժամկետով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 90-ը սահմանում է, որ մինչև տասնվեց տարին լրանալը միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ ազատագրվումը, ըստ հանցագործությունների համակցության, չի կարող գերազանցել յոթ տարին: Տասնվեցից մինչև տասնութ տարին լրանալը միջին ծանրության, ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ ազատագրվումը, ըստ հանցագործությունների համակցության, չի կարող գերազանցել տասը տարին: Ըստ դատավճիռների համակցության՝ ազատագրվման ձևով նշանակվող վերջնական պատիժը չի կարող գերազանցել տասներկու տարին:

Փաստորեն, հայ օրենսդիրը հնարավոր է համարում անչափահաս դատապարտյալի նկատմամբ մինչև 12 տարի ժամկետով ազատագրվում կիրառելը:

Ինչպես տեսնում ենք, օրենսդիրը հնարավոր է համարում ազատագրելու պատժատեսակի կիրառումը ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ, ինչը, կարծում ենք, ինչպես և կայանքի դեպքում, «Պեկինյան կանոններից» շեղում է: Ակնհայտ է, որ ազատագրելու պատժատեսակը անչափահասի հանդեպ կարող է կիրառվել որպես ծայրահեղ, բացառիկ միջոց, հետևաբար ՀՀ քրեական օրենսգրքում պետք է ամրագրել, որ որոշակի ժամկետով ազատագրումը չի կարող կիրառվել ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ:

ՀՀ-ում անչափահասների նկատմամբ կիրառվող պատիժների համակարգի վերլուծությունը վկայում է, որ գործնականում դատարանները մեծ մասամբ «ստիպված» են ազատագրելու կիրառել, քանի որ առկա պատժատեսակների համակարգում այլընտրանքներ չկան. հանրային աշխատանքները ինքնուրույն չեն կարող կիրառվել, այլ կարող են կիրառվել միայն անձին ազատագրվման դատապարտելուց հետո, կայանքը բովանդակային առումով ազատագրվման դրսևորում է, իսկ տուգանքը կիրառել գրեթե չի ստացվում՝ անչափահասների ինքնուրույն վաստակի կամ այնպիսի գույքի բացակայության պատճառով, որի վրա կարող է տարածվել բռնագանձում:

Նման պայմաններում անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում անչափահասների համար նախատեսված պատժատեսակների համակարգը յրացնել իրատեսական և անչափահասի ուղղման, նրա կողմից նոր հանցանքի կատարումը կանխելու հնարավորություն ունեցող պատժատեսակներով:

Որպես այդպիսին կարող են լինել որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը, ազատության սահմանափակումը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի հոդված 52-ը չափահասների համար նախատեսում է այնպիսի պատժատեսակ, ինչպիսին է որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը: Այդ հոդվածի համաձայն՝ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը կատարված հանցանքի բնույթի հետ կապված որոշակի գործունեությամբ զբաղվելն արգելելն է, որը որպես հիմնական պատիժ սահմանվում է երկուսից յոթ տարի ժամկետով՝ դիտավորյալ հանցագործությունների համար, և մեկից հինգ տարի ժամկետով՝ անզգույշ հանցագործությունների համար, իսկ որպես լրացուցիչ պատիժ՝ մեկից երեք տարի ժամկետով:

Թերևս, նույնաբովանդակ պատժատեսակի նախատեսումն անչափահասների համար նույնպես արդարացված կլինի:

Ազատության սահմանափակում պատժատեսակը նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծում, որում այն բնորոշվում է որպես դատապարտյալին առանց ուսումնառությունից կամ աշխատանքից կտրելու տնային պայմաններում հսկողության տակ պահելը՝ վեց ամ-

սից երեք տարի ժամկետով: Նշված պատժատեսակը կարող է արդյունավետ այրնտրանք հանդիսանալ ազատագրկմանը: Նախատեսվում է, որ դատարանը, ազատության սահմանափակում նշանակելով, արգելում է հանցանք կատարած անձին հաճախել տարբեր ժամանցային կամ այլ հաստատություններ, շփվել անձանց որոշակի շրջանակի հետ կամ որոշակի ժամերի բացակայել տնից: Դատարանը դատապարտյալի վարքագծի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող իրավասու մարմնի միջնորդությամբ կամ առանց դրա կարող է սահմանել նաև այլ արգելքներ կամ փոխարինել դրանք:

Այնուհանդերձ, պետությունը պետք է ձգտի հնարավորինս մեղմ, սակայն անչափահասի վրա ներագոյելու, նոր հանցանքի կատարումը կանխելու հնարավորություն ունեցող միջոցներով արձագանքել անչափահասների կողմից կատարվող հանցավոր արարքներին: Ներկայումս նման միջոցներ են դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցները, որոնք, սակայն, կիրառվում են միայն ոչ մեծ և միջին ծանրության հանցանք կատարած անչափահասին քրեական պատասխանատվությունից ազատելիս: Մինչդեռ անհրաժեշտ է ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսել անվտանգության այնպիսի միջոցներ, որոնք կարող են կիրառվել հանցանք կատարած անձին, հատկապես անչափահասին քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի նախագծում առաջարկվում է որպես այդպիսին նախատեսել որոշակի վայրեր այցելելու արգելքը, հոգեբանական օգնություն ստանալու պարտականությունը, ընտանեկան հսկողությունը, հատուկ կրթադաստիարակչական հիմնարկում տեղավորելը, կրթական, մշակութային, մարզական կամ այլ վերականգնողական ծրագրերին ներգրավվելը: ՀՀ քրեական օրենսգրքում դրանց նախատեսումը հնարավորություն կտա դատարանին առավելագույնս ապահովելու քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացումը, հանցանք կատարած անձի նկատմամբ պետության համարժեք և համաչափ արձագանքը:

***Բանալի բառեր** – անչափահաս, պատժի համակարգ, ազատագրկում, կալանք, հանրային աշխատանքներ, տուգանք, այլընտրանքային միջոցներ*

АННА МАРГАРЯН – Особенности наказания несовершеннолетних в РА. – Превенция преступного поведения несовершеннолетних – ответственная задача любого государства. Не менее важен и вопрос уголовной ответственности лиц, не достигших восемнадцати лет. Анализ действующего Уголовного кодекса РА показывает, что система предусмотренных для них наказаний не всегда позволяет адекватно реагировать на криминальное поведение молодежи и предупреждать его. Действенные меры наказания, альтернативные лишению свободы, в УК отсутствуют.

В статье предлагается предусмотреть для несовершеннолетних новые виды наказания: лишение права заниматься некоторыми видами деятельности, ограничение свободы. Предложены также меры воспитательного воздействия: запрет на посещение определённых мест, распределение в специальные образовательно-

воспитательные учреждения, привлечение к образовательным, культурным, спортивным или иным реабилитационным программам. Такие меры помогут обеспечить эффективную и пропорциональную государственную реакцию на криминальное поведение несовершеннолетних.

Ключевые слова: *несовершеннолетний, система наказаний, лишение свободы, арест, общественные работы, штраф, альтернативные меры*

ANNA MARGARYAN – *Peculiarities of Juvenile Punishment in RA.* – One of the high priority tasks of any State is the prevention of juveniles' criminal behavior. In scope of this, the issue of criminal responsibility and punishment of crime perpetrators under the age of eighteen becomes of particular importance.

The analysis of RA Criminal Code in force reveals the failure of the current system of punishments foreseen for the juveniles to ensure the adequate reaction to their criminal behavior and guarantee effective prevention. Unfortunately, due to the absence of effective measures alternative to imprisonment the latter yet remains the main punishment which is applied to the juveniles.

The author suggests foreseeing of new types of punishment (deprivation of the right to engage in certain activities, restriction of freedom) and measures of educational character (ban on visiting certain places, placement in special educational institutions, participation in cultural, sport, educational and other restorative programs) in the criminal code of RA, which can be applied to the juveniles and will guarantee the adequate and proportionate state reaction to the criminal behaviour of juveniles.

Key words: *juvenile, system of punishments, imprisonment, arrest, community works, fine, alternative measures*